

A Critical Review on the Book
Research in Language and Linguistics
(Theoretical and Practical)

Maryamsadat Fayyazi*

Abstract

A book review is an academic tradition to evaluate the thinkers' contributions to the field of research. It not only improves the reviewer's level of conscious reading, but also evaluates the context in which the book was written to form an opinion on the author's views. Therefore, a good review is more than just a summary of the contents. The present book review aims at describing and evaluating the book entitled *Research in Language and Linguistics (Theoretical and Practical)* by Ferdows Aghagolzadeh. In this way, it assesses the strengths and weaknesses of the book without any bias. By asking the question 'what issues of research methodology does the author raise in this book', the article tries to review the form and content of the book based on the descriptive-critical method. In addition to advantages such as observing rules and principles of writing and aligning the content with defined goals of the book, the shortcomings include not using a well-established method in providing the content and not classifying the research types based on purpose, research methods, levels and types of information.

Keywords: Qualitative Research Method, Quantitative Research Method, Book Review, Proposal Writing, Article Writing.

*Assistant Professor in Linguistics, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran,
msfayyazi@guilan.ac.ir

Date received: 26-03-2022, Date of acceptance: 27-07-2022

نقد کتاب

روش تحقیق در زبان و زبان‌شناسی (نظری و عملی)

مریم‌سادات فیاضی*

چکیده

نقد کتاب از جمله سنت‌های دانشگاهی برای ارزیابی سهم صاحبان اندیشه در زمینه پژوهش است که، افزون‌بر ارتقای سطح خواندن آگاهانه منتقد، زمینه‌های آفرینش اثر را از منظر نویسنده بررسی می‌کند. از این رو، نقد چیزی بیش از خلاصه محتوای کتاب است. هدف از نقد پیش‌رو، توصیف و ارزیابی کتاب روش تحقیق در زبان و زبان‌شناسی (نظری و عملی) نوشته فردوس آفاگل‌زاده است تا از ره‌گذر آن، نقاط قوت و ضعف این اثر را به‌دور از تعصب برشماریم. با طرح این پرسش که نویسنده در اثر خود چه مباحثی از روش‌شناسی پژوهش را مطرح کرده است، نگارنده می‌کوشد تا با استناد به رویکردی توصیفی-انتقادی، ابعاد صوری و محتوایی این کتاب را نقد کند. در کنار مزیت‌هایی هم‌چون رعایت اصول و قواعد نگارشی و هم‌سوی بودن سرفصل‌های کتاب با اهداف تعیین‌شده، از سوی دیگر، کاستی‌هایی هم‌چون به‌کارنبستن شیوه یک‌پارچه در ارائه مفاهیم و طبقه‌بندی نکردن انواع تحقیق براساس هدف، روش انجام پژوهش، و سطوح و نوع اطلاعات را شاهدیم.

کلیدواژه‌ها: روش تحقیق کیفی، روش تحقیق کمی، نقد محتوایی، طرح‌نامه‌نویسی، مقاله‌نویسی.

* استادیار زبان‌شناسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران، msfayyazi@guilan.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۰۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۵

۱. مقدمه

اگر کتاب را ابزار برقراری ارتباط میان ذهن‌ها در نظر بگیریم، نقد آن را باید ارزیابی کیفیت ارتباط میان نویسنده و خواننده برشماریم؛ این‌که خالق اثر تا چه اندازه در انتقال مفاهیم مدنظر خود به مخاطبش موفق بوده است. بررسی علمی کتاب نوعی نوشتار دانشگاهی است که می‌کوشد به‌دور از پیش‌داوری، ضمن معرفی اثر، به توضیح و ارزیابی انتقادی موضوع بپردازد. در نتیجه، تلاشی برای معرفی میزان اثرگذاری یک کتاب بر مرزهای مشخصی از دانش است.

اگر موضوع نقد پژوهش و روش‌های آن باشد، اهمیت نقد دوچندان می‌شود. تحقیق در مقام «یک فرایند پژوهشی و شکل خاصی از دانش آکادمیک» (دلور ۱۳۸۰: ۲۳)، از مهم‌ترین موضوعات همه رشته‌های تحصیلی است. اهمیت این درس، به‌ویژه در دوره‌های تکمیلی، بسیار چشم‌گیر و تسلط در روش‌شناسی پژوهش متضمن موفقیت در جست‌وجوگری است. از یک منظر، روش‌شناسی مطالعه منتظم و اصولی است که تفحص علمی را راه‌بردی می‌کند و از همین رو، شاخه‌ای از منطق و حتی فلسفه و از منظری دیگر، شاخه‌ای از علم است (ساروخانی ۱۳۷۷: ۲۲).

در گستره مطالعات زبان‌شناختی، کتاب‌ها و منابعی که روش تحقیق در این حوزه را معرفی کنند، چندان پرشمار نیستند؛ از آن جمله‌اند: روش‌های پژوهش در زبان‌شناسی (Wray and Bloomer 2006)، روش‌های تحقیق در زبان‌شناسی (Liotselliti 2010)، و تحقیقات در زبان‌شناسی: راهنمای عملی برای پژوهش‌های زبانی (Podesva and Sharma 2013) که از این آثار کم‌شمار تنها دومین اثر را فیاضی (۱۳۹۶) به فارسی ترجمه کرده است. بنابراین، کتاب روش تحقیق در زبان و زبان‌شناسی (نظری، عملی) تنها اثر تألیفی است که یک نویسنده و نه مجموعه‌ای از نویسندگان آن را به فارسی به‌رشته تحریر درآورده است. عنوان جامع و مانع کتاب موضوع اثر را به‌روشنی معرفی کرده و پیش‌گفتار طیف گسترده مخاطبان خود را از جامعه دانشجویان و پژوهش‌گران رشته‌های مرتبط با زبان برگزیده است.

شناخت مؤلف از حوزه مطالعاتی‌اش زمینه‌ساز تلاش او برای پرکردن این خلأ تقریباً پنجاه‌ساله، از زمان استقرار کرسی زبان‌شناسی در دانشگاه‌های ایران، بوده است. از منظر گونه‌شناسی، کتاب در گونه آثار علمی قرار دارد که با زبانی ساده و دانشگاهی می‌کوشد تا ابزارهای لازم برای به‌سامان‌رساندن پژوهش را در اختیار پژوهش‌گران قرار دهد. ازسوی دیگر، نگارنده بر آن است تا در این مقاله، به این پرسش‌ها پاسخ دهد که نویسنده

تا چه اندازه در تحقق اهداف موردانتظار از چنین اثری موفق بوده، موضوعات مدنظر را چگونه و با چه کیفیتی در اختیار خوانندگان قرار داده، و چه ابعادی از موضوع مورد مطالعه از نظر او دور مانده است. به این منظور، با استناد به روش توصیفی-انتقادی، به نقد کتاب می‌نشیند و ضمن معرفی آن از منظر صوری و محتوایی، تصویری کلی از این کتاب به دست می‌دهد. اشاره به نکاتی که به‌باور نگارنده، جای خالی‌شان در کتاب احساس می‌شده، پیش‌نهادهایی برای افزودن بر کارآمدی این کتاب خواندنی است.

۲. معرفی صوری اثر

انتشارات روش‌شناسان و جامعه‌شناسان کتاب روش تحقیق در زبان و زبان‌شناسی (نظری و عملی)، تألیف فردوس آقاگل‌زاده، را در سال ۱۳۹۵ در قطع وزیری و در ۲۴۸ صفحه چاپ کرده است. اطلاعات کتاب‌شناختی لازم به‌منظور شناسایی و بازیابی آن، بر مبنای ضوابط و استانداردهای بین‌المللی فهرست‌نویسی پیش از انتشار (فیپا) ارائه شده است. شمارگان نوبت نخست کتاب پانصد نسخه و چاپ آن سیاه‌وسفید است. اثر با شماره کتاب‌شناسی ملی ۴۴۴۸۶۶۲ به ثبت رسیده و قیمت آن در چاپ اول پانصد هزار ریال است. جلد کتاب شومیز و طرح جلد آن تلفیق حروف الفبای بزرگ فارسی است که با رنگ سبز کم‌رنگ بر زمینه سبز پررنگ، در وسط جلد جلوه‌گر شده و در بالای آن، عنوان کتاب در قالب قرمز رنگی به صورت چپ‌چین نقش بسته است. نوع قلم روی کتاب به رنگ سفید است. نشان انتشارات روش‌شناسان و جامعه‌شناسان در زیر عنوان فارسی با رنگ نارنجی چاپ شده است. نام مؤلف به صورت وسط‌چین با قلم سفید، در پایین جلد چاپ آمده و به‌دنبال آن، مرتبه علمی و وابستگی سازمانی نویسنده در کمانک ذکر شده است. پشت جلد کتاب، عنوان انگلیسی به همان سیاق عنوان فارسی، اما با قلم کوچک‌تر درج شده است. روی طرح درهم‌آمیخته حروف الفبای بزرگ فارسی سبز کم‌رنگِ محو اطلاعاتی درباره ساختار کتاب، مخاطبان اثر، و حوزه کاربردی آن با قلم زردرنگ ارائه شده است. اثر با کاغذ کاملاً مرغوب سفید چاپ شده و محتوای کتاب، تصویرها، و جدول‌ها سیاه‌وسفیدند.

۳. نقد صوری اثر

نخستین صفحه کتاب روش تحقیق در زبان و زبان‌شناسی، بعد از صفحه شناسه، با آیه ۲۲ از سوره روم^۱ آغاز می‌شود که در آن، از تفاوت زبان‌ها به‌منزله یکی از نشانه‌های خداوند برای

دانشمندان یاد شده است. در ادامه، حدیث «دانش بیاموزید، زیرا یادگیری آن خیر، گفت‌وشنودش حمد، و تحقیق در آن جهاد است» از رسول اکرم (ص) نقل شده و سپس بیتی از مثنوی مولانا آمده است که به اهمیت علم و دانش اشاره می‌کند: «خاتم ملک سلیمان است علم/ جمله عالم صورت و جان است علم». این صفحه با نقل قولی از چامسکی به پایان می‌رسد: «وظیفه تحلیل علمی کشف حقایق و تبیین آن‌هاست» (آقاگل زاده ۱۳۹۵: ۵).

کتاب سخن ناشر ندارد و در پیش‌گفتار، نویسنده با مقدمه کوتاهی به پژوهش و اهمیت آن اشاره می‌کند. او کتاب را حاصل دهه‌ها تجربه تدریس در درس تحقیق علمی در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری معرفی می‌کند و می‌نویسد:

[کتاب] وسیله‌ای است تا راه را جهت تسهیل تحقیق عملی برای تشویق و ترغیب پیوستن دانشجویان و همکاران ارجمند به جمع محققین در شاخه علوم انسانی به‌طور عام و رشته‌های مربوط به زبان‌شناسی، اعم از آموزش زبان‌های مختلف ادبیات، مترجمی و موضوعات و مسائل میان‌رشته‌ای زبان و دیگر رشته‌های علم به‌طور خاص و برای رشته زبان‌شناسی به‌طور ویژه، هموار سازد (همان).

فهرست مطالب در چهار صفحه ساختار کلی کتاب را معرفی می‌کند که با استناد به آن، کتاب در چهار بخش نظری، عملی، پایان‌نامه/ رساله‌نویسی، و مقاله‌نویسی سامان می‌یابد. معبود جدول‌های ارائه‌شده در کتاب شماره ندارند و در نتیجه، در فهرست مطالب، عنوان و شماره صفحه ندارند. عنوان‌ها و زیرعنوان‌ها در فهرست و در متن فصول کتاب شماره‌گذاری نشده‌اند و فقط به‌صورت پررنگ برجسته شده‌اند.

بخش نظری دربردارنده ده فصل است که از ملاحظات نظری شروع می‌شود و به مستندسازی و ارجاع‌دهی می‌انجامد. در این میان، به مسائل عمده نظری هم‌چون انواع روش تحقیق و روش گردآوری داده‌ها اشاره می‌شود. بخش عملی کتاب دربردارنده فصل‌های یازدهم و دوازدهم است که اولی به چگونگی نگارش پایان‌نامه و دومی به چکیده‌نویسی می‌پردازد. هریک از این دو فصل، به تفصیل موضوعاتی را بررسی می‌کنند که در عنوانشان به آن‌ها اشاره شده است. بخش پایانی فصل چکیده‌نویسی با فصل سیزدهم به‌طور کامل هم‌پوشانی دارد. بخش سوم در قالب یک فصل، به اصول صوری، روشی، و محتوایی حاکم بر پایان‌نامه‌نویسی یا رساله‌نویسی می‌پردازد و بخش چهارم نیز در یک فصل به معرفی شرح ساختار کلی مقاله علمی اختصاص یافته است. در شمای کلی از کتاب، مطابقت اهداف نویسنده با محتوای فصل‌ها کاملاً مشهود است.

خطاهای نگارشی در اثری ۲۴۵ صفحه‌ای بسیار کم‌شمارند و از این منظر، دقت نویسنده ستودنی است، لیکن نویسنده به شیوه ارجاع‌دهی به منابع که یکی از مهم‌ترین مباحث در روش تحقیق است و در فصل دهم کتاب به آن اشاره شده، چندان توجه نکرده است. ارجاع گاه‌به‌گاه به الگوی انجمن روان‌شناسی آمریکا (ای‌پی‌ای / APA) و انجمن زبان‌مدرن آمریکا (ام‌ال‌ای / MLA)، سبب شده است کتاب‌نامه مغشوش و نامنظم بنماید. این درحالی است که برای دو شیوه پیش‌گفته برابرنهادی نیز پیش‌نهاد نشده است. در رعایت علائم سجاوندی، به‌ویژه نقل‌قول‌های کوتاه و بلند، لغزش‌های زیادی دیده می‌شود. هم‌چنین، بر موارد پیش‌گفته، عنوان‌بندی‌نشده بخش‌ها و زیربخش‌های فصل‌های کتاب را باید افزود. ضمن آن‌که تکرار چندباره یک عنوان در ابتدای برخی فصول از بی‌دقتی نویسنده حکایت دارد. استفاده از بندهای نامناسب و حتی گاه یک‌خطی فراتر از ساختار به‌شدت به محتوای اثر آسیب می‌رساند و آن را درمقام مجموعه‌فیش‌های پراکنده مؤلف فرومی‌کاهد.

۴. محتوای فصل‌ها

در چشم‌اندازی کلی، هریک از فصول کتاب روش تحقیق در زبان و زبان‌شناسی (نظری و عملی) کلاس پیشرفته نویسنده در درس روش تحقیق در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری است و مخاطبان او دانشجویان و پژوهش‌گرانی‌اند که به مطالعات زبانی از جنبه‌های گوناگون علاقه‌مندند. این گستره وسیع شامل طیف گسترده‌ای از مسائل محض زبان‌شناسی، هم‌چون واج‌شناسی و نحو تا مطالعات میان‌رشته‌ای، هم‌چون قوم‌شناسی زبانی و روایت‌پژوهی است. مؤلف می‌کوشد در هریک از فصل‌های کتاب، تصویر درست و کاملی از مفاهیم و موضوعات مرتبط ترسیم کند و برای تحقق این هدف، مجموعه‌مثال‌های گوناگون و تمرین‌های پراکنده‌ای را در اختیار خواننده قرار دهد. حاصل تجربیات چنددهه‌ای نویسنده، آن‌گونه که خود در پیش‌گفتار اذعان می‌کند، کتابی در قالب چهار بخش نظری و عملی است.

بخش نخست در چهارچوب ده فصل سامان یافته است. در فصل اول، نویسنده به ملاحظات نظری هر پژوهشی می‌پردازد و ضمن ارائه تعریفی از پژوهش، ضرورت و هدف از تحقیق را یادآور می‌شود. ادامه این فصل به اهم ملاحظات نظری در تحقیق، هم‌چون ابزارهای شناخت، تدوین فرضیه، پرسش تحقیق، و طبقه‌بندی متغیرها تخصیص یافته است.

در فصل دوم، انواع روش‌های تحقیق معرفی می‌شود. فصل سوم تا هفتم انواع روش‌های تحقیق تاریخی، هم‌بستگی (رابطه‌ای/هم‌خوانی)، تجربی (آزمایشی)، علی (پس‌روی دادی) و کمی و کیفی را معرفی می‌کند. در این میان، به موضوعاتی چون روایی و پایایی در پژوهش نیز اشاره می‌شود. فصل هشتم به جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسش‌نامه اختصاص دارد و فصل نهم، افزون‌بر روش گردآوری داده‌ها، از طریق مصاحبه و گروه‌های کانونی به چگونگی تجزیه و تحلیل اطلاعات می‌پردازد. پایان‌بندی بخش نظری کتاب مبحث زبان نگارش، مستندسازی منابع، و ارجاع‌دهی است. در این بخش، شاهد مثال‌های زیادی از پایان‌نامه‌ها و رساله‌های کارشناسی ارشد و دکتری رشته‌های مرتبط با زبان معرفی می‌شوند و در آن، کم‌تر نشانی از تمرین می‌توان یافت.

بخش دوم کتاب حاوی بخش عملی و دربردارنده دو فصل است. در فصل یازدهم، یعنی نخستین فصل این بخش، اطلاعات بسیار سودمندی درباره ساختار و محتوای طرح‌نامه پیش‌نهادی در اختیار مخاطب قرار می‌گیرد. برای توضیح مطالب هر قسمت (زیربخش)، ابتدا چند نمونه معرفی و سپس خواننده به انجام تمریناتی ترغیب می‌شود. رئوس مطالب این فصل عبارت‌اند از: عنوان تحقیق، کلیدواژه‌ها، بیان مسئله و ضرورت انجام تحقیق، پیشینه، پرسش‌ها، فرضیه‌ها، هدف، روش، نوآوری در تحقیق، روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها، تقویم و مدیریت زمان، منابع، چکیده‌نویسی، و محدودیت تحقیق. نویسنده همه موارد پیش‌گفته را ذیل فصل یازدهم و چکیده‌نویسی را در فصلی جداگانه (دوازدهم) توضیح می‌دهد. در فصل دوازدهم، نویسنده با استناد به ساختاری ناهم‌گون، که در آن می‌کوشد مباحث مربوط به چکیده‌نویسی و طرح‌نامه تحقیق را در کنار یک‌دیگر معرفی کند، موجب سردرگمی خواننده می‌شود.

بخش سوم کتاب ساختار صوری پایان‌نامه یا رساله را معرفی می‌کند و تنها شامل یک فصل است که در آن، نویسنده اصول حاکم بر مراحل مختلف نگارش این دو نوع گزارش تحقیق را شرح می‌دهد. در این فصل، شاهد مثال و تمرین جایی ندارند.

بخش پایانی کتاب، یعنی بخش چهارم که از یک فصل تشکیل شده، به چگونگی نگارش مقاله علمی اختصاص یافته است و نویسنده می‌کوشد قواعد مقاله‌نویسی را به صورت گام‌به‌گام به خوانندگان فعلی و نویسندگان آتی مقالات آموزش دهد. بدیهی است که در این الگو، ساختار صوری و شکلی مقاله توضیح داده شده و در صورت لزوم، به‌طور گذرا به مباحث محتوایی اشاره شده است.

در ادامه بخش‌های مختلف اثر، کتاب‌نامه آمده و به دنبال آن فهرست مفصلی از مجموعه آثار منتشرشده انتشارات جامعه‌شناسان و روش‌شناسان معرفی شده است. در کتاب، اثری از نمایه فارسی یا انگلیسی دیده نمی‌شود.

۵. بررسی محتوایی اثر

عنوان فرعی کتاب روش تحقیق در زبان و زبان‌شناسی (عملی و نظری) خواننده را از پیش آماده مواجهه با اثری می‌کند که دست‌کم، می‌توان فصول آن را به دو بخش عملی و نظری تقسیم کرد. در بخش نخست، که مشتمل بر ده فصل است، نویسنده به طرح مباحث نظری تحقیق می‌پردازد و در پیش‌گفتار اشاره می‌کند:

مطالب نظری مطرح‌شده می‌توانست مطالب بیشتر و شاید عمیق‌تر به لحاظ محتوایی را داشته باشد، ولیکن با علم به این موضوع جهت اختصار و ساده‌نویسی، تا حد ممکن به نحوی که علاقه‌مندان به تحقیق در رشته‌های زبان‌شناسی و وابسته در چمبره مفاهیم نظری محض سرگردان نشوند، مطالب آورده شده است (آقاگل‌زاده ۱۳۹۵: ۱۲).

در این بخش، مباحث بنیادی تحقیق با انسجام منطقی و توالی درست به صورت گام‌به‌گام مطرح می‌شوند. زبان سالم و ساده اثر پای مخاطب را به بحث اصلی باز می‌کند، لیکن این ساده‌سازی و اختصار تا آنجا پیش می‌رود که در فصل اول، بخش مهمی از مطالب ناگفته می‌ماند. ذیل مبحث ابزارهای شناخت نویسنده از روش‌های استدلال (قیاسی، استقرایی، و تمثیل) در روش تحقیق سخن می‌گوید، بی‌آنکه به تفصیل به ویژگی‌های این سه روش خردگرایانه، کاربردهای آن‌ها در انواع مطالعات زبانی، کاستی‌ها، و نقاط قوتشان بپردازد. از این رو، حق مطلب را ادا نشده‌امی‌نهد. هم‌چنین، آن‌جا که باب سخن درباره نمونه باز می‌شود، جز اشاره‌ای گذرا به انواع روش نمونه‌گیری، هیچ توضیح یا مثالی ارائه نمی‌شود. با توجه به تأکید نویسنده اثر درباره مخاطبان جدی کتاب، پژوهش‌گران حوزه آموزش زبان و روان‌شناسی زبان در این ورطه سردرگم می‌مانند و برای آشنایی با چنین روش‌هایی که لازمه پژوهش‌های دو حوزه پیش‌گفته است، باید به کتاب‌های دیگر مراجعه کنند. در این فصل، انواع فرضیه‌های تحقیق در قالب ارائه شاهد مثال‌هایی معرفی می‌شوند. معرفی ویژگی‌های صوری، روشی، و محتوایی به بخش فرضیه‌نویسی طرح‌نامه تحقیق پیش‌نهادی اولیه ارجاع داده می‌شود، اما در آن‌جا نیز از انواع فرضیه «استقرایی و قیاسی» یا

«آماری و پژوهشی» نامی برده نمی‌شود. حال آن‌که تدوین فرضیه به صورت صفر یا پوچ در مقابل جای‌گزین یا جهت‌دار مثبت یا منفی در قالب نمونه‌هایی معرفی می‌شود. افزون‌براین، نویسنده در نمودار فرایند تحقیق علمی، آخرین مرحله را حل مسئله/تعدیل/اصلاح یا فرضیه عنوان کرده است، حال آن‌که به‌باور نگارنده، جای طرح نظریه به منزله چشم‌انداز آرمانی تحقیق در این نمودار خالی است. شاید از همین روست که نویسنده برای طرح انواع نظریه از جمله «نظریه استقرایی»، «نظریه قیاسی فرضی»، «نظریه قیاسی»، «نظریه تقلیلی»، و «نظریه تجربیدی» مجال نمی‌یابد. هم‌از این روست که تعریف مفاهیم نظری مهمی هم‌چون نهاد (تز)، برابر نهاد (آنتی‌تز)، و هم‌نهاد (ستتر) از نظر دور می‌مانند، اما هیچ‌یک از کاستی‌های پیش‌گفته از ارزش صورت‌بندی دقیق، انسجام منطقی، و پیوستگی مطالب نمی‌کاهد.

فصل با ضرورت و هدف تحقیق آغاز می‌شود و با ارائه تعریف تحقیق، راه را به سوی مسائل بنیادی آن، هم‌چون جایگاه مطالعات پیشین در پژوهش، فرضیه و اهمیت آن، جامعه و نمونه تحقیق، و متغیرها و انواع آن می‌گشاید. نویسنده بحث را با ارائه فهرست قابل‌قبولی از پایان‌نامه‌ها و رساله‌های رشته‌های زبان‌شناسی، آموزش زبان فرانسه، آموزش زبان انگلیسی، زبان و ادبیات فارسی، و آموزش زبان روسی پی می‌گیرد و می‌کوشد تا مفاهیم نظری طرح‌شده در فصل را با استناد به آن‌ها تبیین کند، زیرا از تغییر گرایش پیش‌آمده در سال‌های گذشته در حوزه تحقیق و میل پژوهش‌ها به سمت مطالعات بینارشته‌ای آگاهی کامل دارد. او عواملی هم‌چون متغیرهای فرهنگی، کیفی، ایدئولوژیکی، جامعه‌شناختی، و قوم‌نگاری را بر جهت‌گیری پیش‌آمده اثرگذار می‌داند.

نویسنده بر آن است که در فصل دوم کتاب، انواع روش‌های تحقیق را معرفی کند. او این کار را با ارائه تعریف دوباره تحقیق آغاز می‌کند و با معرفی دقیق روش تحقیق توصیفی، ذیل مبحث اصلی انواع روش تحقیق، آن را پی می‌گیرد. این عنوان خواننده را آماده مواجهه با انواع روش‌های تحقیق می‌کند؛ مسئله‌ای که دست‌کم در این فصل محقق نمی‌شود و فقط توده درهم‌آمیخته‌ای از انواع روش‌های تحقیق عنوان‌گونه فهرست می‌شوند که معرفی آن در قالب این جمله صورت می‌گیرد:

به‌طور کل در معرفی انواع تحقیق به‌لحاظ نوع داده‌ها یا اطلاعات، ماهیت، روش و هدف، می‌توان از انواع تحقیق به شرح ذیل یاد نمود. علاوه‌بر دسته‌بندی تحقیق به انواع ذیل، تحقیقات را می‌توان به سه نوع عمده که عبارت‌اند از:

۱. تحقیق کیفی

۲. تحقیق کمی

۳. تحقیق کمی و کیفی (آمیخته)

- تحقیق توصیفی - تحلیلی

- تحقیق هم‌بستگی (رابطه‌ای)

- تحقیق تاریخی.... (همان: ۴۷).

صرف‌نظر از ناتمام‌بودن جمله مقدماتی این بند، گویی مخاطبان اثر پژوهش‌گرانی هستند که با انواع روش‌های تحقیق و ماهیت آن‌ها آشنایی کامل دارند و می‌توانند از مجموعه ارائه‌شده به یک یا چند طبقه‌بندی جامع برسند. ریشه‌ی یکی از جدی‌ترین مشکلات محتوایی کتاب کاستی‌های صوری مربوط به شیوه‌ارائه‌عنوان‌ها و زیرعنوان‌ها با ذکر شماره و دیگر شیوه‌های متداول است که در این فصل به‌وضوح موجب ازهم‌گسیختگی مطالب شده است. در این فصل، اگر نویسنده انواع تحقیق کیفی، کمی، و آمیخته را زیر عنوان دسته‌بندی تحقیق براساس نوع داده‌ها یا اطلاعات و انواع تحقیق‌های توصیفی، توصیفی - تحلیلی، تاریخی، هم‌بستگی، علی، و مانند آن را برپایه روش انجام پژوهش و تحقیق بنیادی، کاربردی، توسعه‌ای، و عملی را با استناد به هدف پژوهش دسته‌بندی می‌کرد، نه با خلط مجموعه متنوعی از داده‌ها مواجهه می‌شد و نه بحث مهم دسته‌بندی تحقیق براساس هدف از نظر دور می‌ماند. این درحالی است که در پاره‌ای موارد هم‌چون «تحقیق عملی / کاربردی»، این دو نوع تحقیق با یک‌دیگر یک‌سان انگاشته شده‌اند، حال آن‌که این دو نوع تحقیق از منظر هدف تفاوت‌های اساسی با یک‌دیگر دارند. به این اعتبار که هدف اصلی تحقیق کاربردی کشف علمی نیست، بلکه آزمون و بررسی امکان کاربرد عملی دانش و به‌عبارت دقیق‌تر، توسعه دانش کاربردی در یک زمینه خاص است، لیکن هدف از تحقیق عملی که از آن با عنوان اقدام‌پژوهی نیز یاد می‌شود، تدوین و تشخیص مناسب‌بودن یک فراورده آموزشی است. صرف‌نظر از این کلاف درهم‌پیچیده، درآمیختن مبحث تحقیق توصیفی با تحقیقات هم‌بستگی و علی در قالب معرفی چند عنوان پایان‌نامه یا رساله، ذیل بحث روش تحقیق توصیفی، بلاموضوع می‌نماید و به بی‌انسجامی متنی بیش از پیش شدت می‌بخشد.

فصل سوم با تعریف تحقیق تاریخی آغاز می‌شود که دقیقاً با رویکرد ایزاک هم‌سویی دارد. براساس این رویکرد، پژوهش تاریخی «بازسازی سیستماتیک و عینی گذشته است که از طریق گردآوری، ارزیابی، تعیین صحت و سقم و ترکیب حوادث به‌منظور اثبات وقایع و

تحصیل نتیجه‌ای قابل دفاع صورت می‌گیرد و غالباً بر فرضیه‌ای معین مبتنی است» (ایزاک ۱۳۷۴: ۵۴). در ادامه، نویسنده به اهمیت و ضرورت مطالعات تاریخی و نقش آن در مطالعات زبانی اشاره می‌کند و بحث را در قالب پیوستاری منسجم، به طرح ماهیت پدیده‌های تاریخی و اصول بینادی در پژوهش تاریخی اختصاص می‌دهد. او با طرح مراحل و انواع منابع تحقیق تاریخی می‌کوشد تا کلیتی یک‌پارچه را بیافریند. اگر نویسنده، به جای تفکیک مراحل تحقیق تاریخی به «یک سه گام مقدماتی و دو گام اساسی» (آقاگل‌زاده ۱۳۹۵: ۵۶)، پنج مرحله اصلی چنین پژوهش‌هایی را در چهارچوب بیان مسئله، تدوین فرضیه، گردآوری داده‌ها، ارزش‌یابی، و نتیجه‌گیری و تبیین یافته‌ها (دلاور ۱۳۸۰: ۲۳۵) صورت‌بندی می‌کرد، حتماً در نیل به این هدف موفق‌تر می‌بود. افزون‌براین، معرفی انواع منابع تاریخی نیز به بازنگری نیاز دارد. نویسنده بحث را با منابع دست‌اول و راه‌های گردآوری آن‌ها آغاز می‌کند و سپس بحث را با ارائه تعریفی از منابع دست‌دوم پی می‌گیرد. بحث با اشاره به تعدادی از منابع تحقیق تاریخی، بدون تعیین منابع دست‌اول یا دوم، به پایان می‌رسد. به‌باور نگارنده مقاله، بهتر است منابع تاریخی در وهله نخست، به منابع دست‌اول و منابع دست‌دوم و در ادامه به منابع مکتوب، شفاهی، تصویری، ساختمانی، مادی و ابزار، و اسناد الکترونیکی تقسیم شوند. جای پایان‌نامه‌ها یا رساله‌های مرتبط به موضوع، که در دو فصل پیش به‌منزله شاهد مثال ارائه شده بودند، در این فصل خالی است.

در فصل چهارم کتاب، نویسنده می‌کوشد تا در ۲/۵ صفحه، روش تحقیق هم‌بستگی را معرفی کند و برای تحقق این هدف، فصل را این‌چنین آغاز می‌کند: «به‌منظور بررسی ارتباط بین تعداد زیادی از متغیرها مورد استفاده قرار می‌گیرد» (آقاگل‌زاده ۱۳۹۵: ۵۹). شاید در قضاوتی زود هنگام بتوان این مطلع ناخجسته را پیش‌درآمد فصلی دانست برآمده از مجموعه‌فیش‌هایی که به‌صورت توده‌ای درهم‌آمیخته در کنار هم چیده شده‌اند. نویسنده فصل روش تحقیق هم‌بستگی را به تعریف مبهمی از این روش، اشاره‌ای گذرا به روش گردآوری داده‌ها، ذکر کلان‌نگاره‌ای که در آن جای می‌گیرد (تحقیقات کمی)، و گوشه‌چشمی به یکی از شاخص‌های هم‌بستگی (پیرسون) فرومی‌کاهد. واگویی چندباره همین اطلاعات اندک موجب سردرگمی خواننده می‌شود و اطلاعات کارآمدی از این مبحث مهم کاربردی در آموزش زبان کسب نمی‌کند. با استناد به نقل قول ابتدایی پیش‌گفتار مبنی بر تأکید نویسنده «به رعایت اختصار و ساده‌نویسی تا حد ممکن...» (همان: ۱۲)، شاید بتوان چنین ایجازی را به‌گونه‌ای توجیه کرد، اما اشاره‌نکردن، حتی در حد نام‌بردن، به

مواردی هم‌چون مراحل تحقیق هم‌بستگی، انواع تحقیقات هم‌بستگی (دومتغیری، تحلیل رگرسیون، و تحلیل ماتریس هم‌بستگی یا کوواریانس)، و شاخص‌های هم‌بستگی (پیرسون، اسپیرمن، دورشته‌ای و دورشته‌ای نقطه‌ای، چهارخانه‌ای یا تراکوریک، ضریب فی، ضریب C کریمر، ضریب لامبدا، ضریب کیا، ضریب گاما، شاخص سامرز، نسبت هم‌بستگی اِتا، و هم‌بستگی کندال تاو) را به‌هیچ‌روی نمی‌توان موجه دانست، به‌ویژه آن‌که در مبحث مراحل تحقیق هم‌بستگی، بحث طرح‌ریزی روش تحقیق مطرح می‌شود که خود دربردارنده مواردی هم‌چون تعیین متغیرهای مورد مطالعه، انتخاب آزمودنی‌های مناسب، انتخاب یا تهیه ابزارهای اندازه‌گیری، و انتخاب روش هم‌بستگی مناسب است. این درحالی است که نویسنده به مقیاس‌های اندازه‌گیری فاصله‌ای یا نسبی اشاره می‌کند، بدون این‌که از مقیاس‌های اسمی یا رتبه‌ای نام ببرد، گرچه درباره دو مقیاس پیش‌گفته نیز هیچ تعریف، اطلاعات، یا مثالی ارائه نمی‌شود. افزون‌براین، مشخص کردن جایگاه روش تحقیق هم‌بستگی و کارآیی آن در مطالعات زبانی (توصیف و پیش‌بینی) با استناد به اهداف علم از نظر دور مانده است.

نویسنده فصل پنجم کتاب را به روش تحقیق تجربی یا آزمایشی اختصاص داده است و بحث را، بدون ارائه تعریفی از این روش پژوهشی، با متغیرهای مستقل و مداخله‌گر آغاز می‌کند. البته در سومین صفحه از این فصل (همان: ۶۶)، سه صفحه و چند خطی، زمانی که به تفاوت تحقیقات تجربی و هم‌بستگی می‌پردازد، درواقع، تعریفی را از این روش ارائه می‌دهد. او بحث را با فرایند تحقیق تجربی پی می‌گیرد و با معرفی گروه‌های کنترل و گروه تجربی، حجم نمونه و راه‌های افزایش اعتبار تحقیق تجربی به‌پایان می‌رساند. در این میان، مباحث اصلی اعتبار درونی و بیرونی آزمایش، انواع طرح‌های آزمایشی، پس‌آزمون، و پیش‌آزمون مطرح نشده‌اند.

در فصل ششم کتاب، نویسنده می‌کوشد تصویر روشنی از تحقیق علی-مقایسه‌ای (روی‌دادی) ترسیم کند. اگرچه در عنوان، عبارت «مقایسه‌ای» از قلم افتاده است، در جای‌جای فصل به آن اشاره می‌شود. افزون‌بر روش تحقیق پیش‌گفته، به روش‌های تحقیق پیمایشی، هم‌بستگی، موردی، و میدانی نیز اشاره می‌شود. نویسنده ذیل عنوان «مختصری درباره انواع دیگری از تحقیقات و مقایسه برخی از انواع تحقیقات با یک‌دیگر» (همان: ۶۸)، هریک از مباحث یادشده را در قالب یک بند توضیح داده است و درصورت لزوم، به موارد افتراق آن روش با روش‌های دیگر اشاره می‌کند، لیکن در معرفی آن‌ها روال یک‌پارچه‌ای

در پیش نگرفته که این موضوع به عدم برقراری انسجام منطقی میان گزاره‌ها ختم شده است. به این معنا که برای هر یک از روش‌های تحقیقی که از آن یاد می‌کند، نه تعریف مشخصی ارائه می‌دهد، نه هدفی، و نه روشی. پُر واضح است نویسنده می‌توانست با طرح صرفاً همین موارد، حتی در بندی با همین اندازه اختصار، معرفی جامع و مختصری از این روش‌های تحقیق را در اختیار مخاطب قرار دهد. همچنین، بازگشت به بحث روش تحقیق هم‌بستگی که در فصل‌های قبل مطرح شده بود، در این فصل توجیهی ندارد. از سوی دیگر، پی‌گرفتن بحث با تحقیقات توسعه‌ای یا تکاملی و برشمردن وجوه تمایز آن با تحقیقات بنیادی (که این دو برحسب هدف تحقیق با یکدیگر تفاوت دارند و اشاره‌نکردن به پژوهش‌های کاربردی و عملی) در میانه بحث روش‌های تحقیق علی-مقایسه‌ای، موردی، و پیمایشی (که با استناد به شیوه انجام پژوهش از یکدیگر متمایز می‌شوند) موجب آشفتگی کامل بحث می‌شود. این فصل با معرفی سطوح تحقیق به پایان می‌رسد که معیاری برای طبقه‌بندی انواع تحقیق است و ارائه اطلاعات این بخش در قالب جدول درک مطالب را برای خواننده آسان می‌کند.

نویسنده فصل هفتم کتاب را (هم‌چون فصل سوم) با جلب نظر خواننده به نمونه‌هایی از عنوان‌ها و پرسش‌های تحقیق کیفی در قلمرو قوم‌نگاری در زبان‌شناسی آغاز می‌کند و با معرفی حوزه‌های کاربرد آن هم‌چون کاربردشناسی زبان، مطالعات گویشی، و فرهنگ عامه پی می‌گیرد. سپس به طرح انگاره‌های فرهنگی به نقل از یول (۲۰۰۰) می‌پردازد (که در کتاب‌نامه اثری از او نمی‌یابیم) و «کاربردشناسی میان‌فرهنگی»، «کاربردشناسی مقابله‌ای»، و «لهجه کاربردشناسی» را به‌منزله نمونه‌ای از موضوعات تحقیق در حوزه گفتمان و فرهنگ معرفی می‌کند. تعریف روش تحقیق کیفی، بدون ذکر عنوانی ویژه، در ادامه بحث «لهجه کاربردشناسی» به‌نقل از دنزن و لینکلن (۱۹۹۴) مطرح می‌شود. در ادامه، نویسنده روش تحقیق کیفی کاربردی، تحقیق کیفی موردی، تحقیق قوم‌نگاری، تحقیق بر مبنای نظریه زمینه - بنیاد (زمینه‌یابی)، و تحقیق از نوع پدیده‌شناسی (از تحقیقات کیفی) را ذیل عنوان روش‌های تحقیق کیفی مطرح می‌کند. سپس به مسائل کلی در تحقیقات کیفی هم‌چون مسئله‌یابی، جامعه آماری، گردآوری داده‌ها و مشکلات مربوط به آن در تحقیقات کیفی، و تحلیل داده‌ها می‌پردازد و می‌کوشد هر یک از موارد یادشده را به‌روشنی توضیح دهد. در همین فصل، باب گفت‌وگو درباره پایایی و روایی باز می‌شود و مؤلف به روش‌های سنجش پایایی هم‌چون آزمون مجدد، دو نیمه‌کردن، مقیاس‌های استاندارد، قابلیت اطمینان

دستیاران تحقیق، و آلفای کرونباخ اشاره می‌کند. در ادامه، ضمن معرفی مفهوم روایی از منظر پژوهش‌گران این حوزه، از روش‌های تعیین دقت ابزار اندازه‌گیری هم‌چون اعتبار محتوا، اعتبار ملاکی، و اعتبار سازه (ساختی) نام می‌برد و منابع مربوط به بحث را برای علاقه‌مندان برمی‌شمارد. در پایان، بحث تحقیق کمی در قالب یک بند نه‌چندان مفصل بدون تعریف، هدف، و مراحل عرضه می‌شود. در این فصل، به مزایا و معایب هیچ‌یک از دو کلان‌نگاره کمی و کیفی اشاره نمی‌شود و در نتیجه، روش تحقیق آمیخته به‌منزله رویکردی تلفیقی (برایمن ۲۰۰۶؛ جانسون و آنوگبوزی ۲۰۰۴) مطرح نمی‌شود.

فصل هشتم مجموعه پراکنده، اما به‌نسبت کاملی از فیش‌های نویسنده درباره روش‌های گردآوری اطلاعات است. این فصل، پیش از معرفی راه‌های مختلف گردآوری داده‌ها، به کنترل کیفیت داده‌هایی می‌پردازد که مشخص نیست چگونه جمع‌آوری شده‌اند. به همین سیاق، روش تفکیک داده‌ها و پردازش آن‌ها به مخاطب عرضه می‌شود. در ادامه، بدون اشاره به روش‌های کلی گردآوری داده‌ها، یعنی اسنادی، میدانی، و اسنادی-میدانی، روش اسنادی با نام «استفاده از اطلاعات و مدارک موجود» معرفی می‌شود. بحث پرسش‌نامه‌ها نیز از مجموعه ابزارهای گردآوری مطالعات میدانی بی‌مقدمه مطرح شده است و اطلاعاتی درباره انواع آن (پرسش‌نامه‌های باز و بسته)، طرح سنجش لیکرت، و مراحل تهیه پرسش‌نامه در اختیار خواننده قرار می‌گیرد. در این میان، نویسنده به موضوع رمزگذاری پرسش‌نامه، یعنی «تبدیل نتایج و برون‌دادهای به‌دست‌آمده از پرسش‌نامه به مجموعه‌ای از اعداد» (رازینگر ۲۰۰۸)، توجه نکرده است، یعنی مخاطب حتی اندک اطلاعاتی درباره این‌که چه اقدامات ساده آماری‌ای بر داده‌ها انجام می‌گیرد، کسب نمی‌کند و فقط ذیل عنوان «تحلیل داده‌ها» در یک بند ناتمام دوخطی، و دو بند یک‌خطی، با مفاهیم توزیع فراوانی، میانه، انحراف معیار، و اندازه‌گیری اطلاعات آشنا می‌شود، درحالی‌که در همین فصل، جای دومین ابزار پرکاربرد گردآوری داده‌ها (دست‌کم برای رشته آموزش زبان)، یعنی «آزمون»، به‌شدت خالی است. پیش‌فرض خواننده مبنی‌براین‌که مؤلف طرح این مبحث مفصل را به فصل مستقل دیگری واگذارده است، نادرست می‌نماید، زیرا مرور فصل‌های بعدی نشان می‌دهد این مبحث به‌طور کامل از قلم افتاده است.

فصل نهم کتاب روش تحقیق در زبان و زبان‌شناسی به مصاحبه و تجزیه و تحلیل داده‌ها اختصاص دارد. بحث با تکرار همین عنوان و تنها با حذف عبارت «فصل نهم» آغاز شده است و ذیل عنوان «الف» فرایند انجام مصاحبه» مراحل هفت‌گانه انجام مصاحبه مؤثر

معرفی می‌شود. نویسنده این بحث را زیر دو عنوان «ب» هم‌اکنون می‌توان اطلاعات به‌دست‌آمده را تجزیه و تحلیل کرد.» و «ج» انواع مصاحبه» پی می‌گیرد. در این فصل، اطلاعات سودمندی درباره اشکال متفاوت مصاحبه، مصاحبه گروه‌های کانونی، مشکلات مصاحبه گروه‌های کانونی، و چگونگی اجرای مصاحبه مطرح می‌شود. صرف‌نظر از پراکندگی مطالب و نبود تعریف روشن و دقیق برای مصاحبه و گروه‌های کانونی، مطالب این فصل برای پژوهش‌گران در انجام پژوهش میدانی بسیار کارگشاست.

در فصل دهم کتاب، نویسنده به زبان نگارش مستندسازی منابع و ارجاع‌دهی می‌پردازد و با توجه به فصل‌های مختلف پایان‌نامه، رساله، و گزارش تحقیق، بحث را در قالب جدولی دقیق، به‌نقل از اندرسون و آرسنال (۲۰۰۰: ۷۳)، برای خواننده روشن و کاربردی می‌کند. در بخش مستندسازی منابع، مؤلف به چهار روش مستندسازی/ارجاع‌دهی بین‌المللی «روش انجمن زبان مدرن آمریکا (Modern Language Association) MLA، روش انجمن روان‌شناسی آمریکا (American Psychological Association) APA، شیوه‌راهنمای سبک هاروارد (Harvard Style)، و شیوه‌راهنمای سبک شیکاگو (Chicago Manual of Style) در کنار شیوه‌راهنمای برخط کلمبیا (The Columbia Guide to Online Style)» (آگال‌زاده ۱۳۹۵: ۱۰۹) اشاره می‌کند و با ارائه نمونه‌هایی، روش MLA و APA را توضیح می‌دهد. بحث درباره مستندسازی مقاله در مجله یا مجموعه مقالات کنفرانس به دو روش پیش‌گفته به تفصیل ادامه می‌یابد. نویسنده مسائل دیگر مربوط به موضوع را ذیل عنوان «تفاوت فهرست‌نویسی منابع با کتاب‌نامه‌ها و تحشیه/حاشیه‌نویسی/تعلیقات»، با استناد به روش ای‌پی‌ای توضیح می‌دهد و شیوه‌ارجاع‌دهی به منابع الکترونیک، پایگاه داده‌ای، پایگاه اطلاعات علمی، لوح فشرده، و کتاب الکترونیک را نیز بی‌هیچ ارتباطی به عنوان یادشده معرفی می‌کند. بحث با موضوع «روش ارجاع‌دهی و شیوه‌نگارش اطلاعات مطلب برگرفته از منابع» تداوم پیدا می‌کند، بی‌آن‌که مشخص شود مؤلف برای ارجاع‌دهی و نقل‌قول به کدام‌یک از چهار الگویی استناد می‌کند که در ابتدای بحث معرفی کرده است. فصل توأمان حاوی اطلاعات بسیار ارزش‌مند و آشفته‌ای درباره مستندسازی و ارجاع‌دهی است.

بخش عملی کتاب، شامل دو فصل یازدهم و دوازدهم، با عناوین «چگونگی نگارش طرح‌نامه‌ی پیش‌نهادی تحقیق» و «چکیده‌نویسی» است. این بخش با طرح سه پرسش درباره چگونگی نگارش طرح‌نامه پیش‌نهادی تحقیق، پایان‌نامه یا رساله، و مقاله علمی آغاز می‌شود. البته نویسنده در فهرست کتاب این دو عنوان آخر را ذیل بخش سوم و چهارم آورده است.

در فصل یازدهم، نویسنده می‌کوشد مراحل نگارش طرح‌نامهٔ پیش‌نهادی تحقیق را به صورت عملی و گام‌به‌گام برای خواننده توضیح دهد. برای این کار، ابتدا چشم‌انداز کلی طرح‌نامه را در قالب چهارده بخش نشان می‌دهد. نویسنده در نخستین بخش به ویژگی‌های عنوان تحقیق می‌پردازد و نه ویژگی را برای احراز مناسب بودن عنوان تحقیق برمی‌شمارد. چهار مورد اول، یعنی «مسئله‌محور بودن عنوان، تحقیقی بودن، پرداختن به ماهیت، چگونگی و چرایی پدیده‌ها، و مانع و جامع بودن آن»، به ویژگی‌های محتوایی عنوان و پنج ویژگی دیگر، یعنی «کلی نبودن، موجز بودن، پرداختن به متغیرهای اصلی تحقیق، به‌کاربردن زبان تخصصی، و اشاره به رویکرد یا الگوی موردنظر تحقیق»، به ویژگی‌های صوری آن اختصاص دارند. نویسنده در ادامه، ۲۸ عنوان پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد و رسالهٔ دکتری را معرفی می‌کند. این عنوان‌ها بیش‌تر به حوزه‌های مختلف زبان‌شناسی مربوط می‌شوند و شماری نیز عنوان‌های منتخب پایان‌نامه‌ها یا رساله‌های رشته‌های ادبیات فارسی، آموزش زبان انگلیسی، زبان و ادبیات عرب، و تهیه‌کنندگی رادیو را در بر می‌گیرند. در پایان این بحث، مؤلف در قالب تمرین از خواننده می‌خواهد، با توجه به ویژگی‌های اشاره‌شده، چند عنوان تحقیق بنویسد. در این بخش، نویسنده توضیحی را دربارهٔ تحقیقی بودن عنوان تحقیق و روش‌های رسیدن به عنوان‌های تحقیقی ارائه نمی‌کند. برای مثال، دربارهٔ مطالعهٔ چکیده‌های جامع از دایرةالمعارف‌های تخصصی و بررسی این‌که چگونه موضوع مدنظر به موضوعات کلان‌تر و خردتر در آن حوزه مربوط می‌شوند، هیچ سخنی به‌میان نمی‌آورد. این درحالی است که محقق نووارد به میدان تحقیق باید در همین مرحله، اهمیت مرور مقالات نویسنده‌محور یا موضوع‌محور را نه صرفاً برای پیشنهٔ تحقیق، بلکه برای تعدیل موضوع پژوهش دریابد، افزون‌براین که موتورهای جست‌وجوگر را برای کاویدن صفحات علمی معتبر به‌منزلهٔ ابزاری کارآمد برای تحدید موضوع خود و یافتن وجوه افتراق و شباهت با پژوهش‌های پیشین به‌خدمت بگیرد. بحث با تعریف کلیدواژه و شیوهٔ انتخاب آن تداوم می‌یابد و سه روش قابل قبول برای انتخاب کلیدواژه‌ها معرفی می‌شود. نویسنده معتقد است:

یک کلیدواژه معمولاً حداقل از یک واژه و حداکثر سه واژه ساخته می‌شود. از واژه‌های تخصصی رشته و حوزه علمی به‌خصوص مسئلهٔ موردتحقیق است؛ و اگر آن را به موتور جست‌وجوگر کامپیوتر بدهید، نزدیک‌ترین و مرتبط‌ترین تحقیقات انجام‌شده دربارهٔ عنوان موردتحقیق را به شما می‌دهد (همان: ۱۲۶-۱۲۷).

درحالی‌که بحث ایجاز (conciseness) و جذابیت (being attractive) از نظر دور می‌مانند. منظور از ایجاز، گزینش کلیدواژه‌هایی است که به‌روشنی و به‌اختصار به موضوع اشاره می‌کنند. جذابیت نیز به انتخاب مترادف‌های دقیق دلالت دارد. در بخش سوم، بحث مسئله تحقیق و راه‌های بیان آن در قالب نمونه‌ها و تمرینات زیاد به‌صورت موجهی در اختیار خواننده قرار می‌گیرد و مخاطب می‌تواند از انبوه موضوعات متنوع ارائه‌شده به درکی کلی از مسئله پژوهش و چگونگی طرح آن برسد. نویسنده مبحث «پیشینه/مروری بر آثار دیگران/ادبیات/تاریخچه موضوع تحقیق» را با طرح پنج پرسش آغاز می‌کند و مرحله‌به‌مرحله، به هریک از آن‌ها به‌روشنی پاسخ می‌دهد. ذیل عنوان یادشده، به موضوعاتی هم‌چون اهمیت و ضرورت پیشینه، منابع مرتبط تحقیق، یادداشت‌برداری از منابع، و شیوه صحیح نگارش پیشینه تحقیق می‌پردازد. شاهد مثال‌های ذکرشده به‌هم‌راه تمرین‌های مربوط به دریافت موضوع کمک‌شایانی می‌کند. به همین قیاس، در بخش پنجم، ویژگی پرسش‌های پژوهش را از منظر شکلی، روشی، و محتوایی به‌هم‌راه نمونه‌ها و تمرینات مرتبط پی می‌گیرد.

در بخش فرضیه‌نویسی طرح‌نامه تحقیق پیش‌نهادی، نویسنده با دقت بسیار، کوشیده است که انواع فرضیه و مفاهیم مرتبط به آن را در چهارچوب نمونه‌های زیاد به خواننده عرضه کند و در این کار موفق هم بوده است، اما در بخش اهداف تحقیق، که به‌باور نگارنده، می‌توان آن را نقطه ضعف بسیاری از طرح‌نامه‌ها برشمرد، نویسنده فقط به دو نوع از اهداف نظری و کاربردی در دو بند مستقل اشاره کرده است، بی‌آن‌که اهمیت اهداف تحقیق و نقش آن‌ها را در هدایت فرایند پژوهش مشخص کند. در هیچ‌جای این فصل به ارتباط مستقیم پرسش‌های پژوهش و هدف پژوهش اشاره نشده است، گویی این دو مسائلی مجزا از یک‌دیگرند. حال آن‌که اهداف پژوهش به‌طور دقیق باید با پرسش‌های تحقیق و به‌تبع آن با فرضیه‌ها هم‌گرایی داشته باشند. چه بسیارند طرح‌نامه‌هایی که اهدافشان کم‌ترین هم‌سویی‌ای با پرسش‌های تحقیق ندارند. ارائه‌نکردن نمونه در این بخش و توضیحات اندک نویسنده سبب شده است که بحث به دو عنوان کلی اهداف نظری و کاربردی فروکاسته شود.

بخش هشتم این فصل نیز بدون مثال به مبحث تکمیل بخش روش تحقیق اختصاص دارد و نویسنده به‌طور خلاصه، اما با طرح پرسش‌هایی که پاسخ‌گویی به هریک می‌تواند در

این موضوع راه‌گشا باشد، الگویی کلی در اختیار مخاطب قرار می‌دهد. بخش نهم به موضوع نوآوری یا جدیدبودن تحقیق اختصاص دارد و نویسنده در دو بند کوتاه، اهمیت پرداختن به نوآوری و نقش آن در پژوهش را برمی‌شمارد و از خواننده می‌خواهد برای درک بهتر مسئله تمریناتی را انجام دهد. در دنباله این بحث، در یک صفحه، چگونگی تجزیه و تحلیل داده‌ها یا اطلاعات را توضیح می‌دهد و توضیحات خود را با پیش‌نهاد تمرینی به پایان می‌رساند. بخش پایانی فصل، یعنی بخش یازدهم، به «مدیریت زمان پروژه/ تحقیق = تقویم تحقیق» اشاره دارد و نویسنده در چهارچوب جدولی زمان‌دار به خواننده نشان می‌دهد که مراحل دوازده‌گانه تحقیق چگونه باید در بازه زمانی هجده‌ماهه به‌سامان برسند. تا انتهای این فصل، از چهارده جزء سازنده طرح پیش‌نهادی، یازده مورد به‌تفصیل یا اختصار بررسی می‌شود. بخش منابع پیش‌تر در فصل دهم معرفی شده است و چکیده‌نویسی موضوع فصل چهاردهم کتاب خواهد بود. آنچه به‌کلی مسکوت می‌ماند، مبحث محدودیت‌های تحقیق است که به فراخور هر پژوهشی با تحقیقات دیگر متفاوت است. شاید نگارش این بخش چندان دشوار ننماید، اما برای محقق تازه‌کار حائز اهمیت است، از آن‌رو که بداند باید چه مواردی را به‌منزله دشواری تلقی کند و چه سختی‌هایی را در پژوهش نادیده بگیرد.

فصل دوازدهم کتاب به چکیده‌نویسی تخصیص یافته است. نویسنده پیروی از اصول شکلی، روشی، و محتوایی را برای نگارش چکیده ضروری می‌داند و می‌کوشد اهم مسائل مربوط به هر یک از سه اصل پیش‌گفته را تا حد امکان به‌روشنی توضیح دهد. در این فصل ۳۱ صفحه‌ای، ۱/۵ صفحه به توضیح مسائل مرتبط با چکیده‌نویسی اختصاص دارد، پنج چکیده از پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دکتری رشته زبان‌شناسی ارائه شده و در پایان این فصل، دو نمونه طرح‌نامه پیش‌نهادی رشته زبان‌شناسی آمده است. این‌که چرا این دو طرح‌نامه در فصل قبل مجالی برای طرح نیافته‌اند و در مبحث چکیده‌نویسی گنجانده شده‌اند، پرسشی است که دست‌کم نگارنده هیچ پاسخی برای آن نیافته است. با این فرض که نویسنده قصد داشت نمونه‌ای از طرح‌نامه کامل را در اختیار خواننده قرار دهد، می‌توانست چکیده‌نویسی را هم‌چون مسائل مرتبط دیگر با طرح‌نامه، همان‌گونه که خود در تعریف کلی آن اذعان کرده بود، ذیل عنوان بخش دوازدهم فصل یازدهم مطرح و در پایان، دو مثال برای طرح‌نامه ارائه کند. با چنین اقدامی، هم به انسجام مطالب می‌افزود و هم از آشفتگی ذهنی خواننده می‌کاست.

مؤلف در فصل سیزدهم، با عنوان «چگونه پایان‌نامه یا رساله بنویسیم»، فصل‌های پایان‌نامه یا رساله را از نظر شکلی یا صوری، روشی، و محتوایی معرفی و ساختار این دو را به تفصیل بیان می‌کند (همان: ۲۱۹). صرف‌نظر از مطالبی که پیش‌تر به‌طور کامل درباره هریک از مؤلفه‌های ساختاری پایان‌نامه یا رساله مطرح کرده است و در این فصل، برای حفظ ارتباط منطقی مطالب، به‌درستی فهرست‌وار به آن‌ها اشاره می‌کند، در بخش تجزیه و تحلیل اطلاعات برای آموختن یا بررسی فرضیه‌های تحقیق، دو روش پیش‌نهاد می‌کند و درباره شیوه‌های برقراری پیوستگی مطالب، انسجام منطقی، و اهمیت توجه به اصل بینامتنیت، حتی در متون علمی، راه‌کارهای سودمندی در اختیار خواننده قرار می‌دهد. این فصل کلیات آنچه برای نگارش پایان‌نامه یا رساله لازم است، به‌درستی توضیح می‌دهد. شاید بتوان تنها ایراد وارد بر آن را تمایز قائل نشدن نویسنده میان دو مفهوم مهم «بحث» و «نتیجه‌گیری» دانست. این مسئله، به‌ویژه در پژوهش‌های کمی، در قالب بخش‌هایی کاملاً مجزا از یک‌دیگر نوشته می‌شوند و هریک ویژگی‌های خاص خود را دارند. منظور از بحث تعبیر و تفسیر نتایج و دستاوردهای پژوهش و منظور از نتیجه‌گیری تبیین یافته‌های تحقیق است. به عبارت روشن‌تر، بحث پاسخی به این پرسش است: «نتایج این تحقیق به چه معناست؟». بنابراین، در این بخش به مهم‌ترین یافته‌های پژوهش، معنای آن یافته‌ها، و ارتباط یافته‌های تحقیق مدنظر با پژوهش‌های دیگر اشاره می‌شود. حال آن‌که نتیجه‌گیری تبیین یافته‌ها با استناد به فرضیه‌های پژوهش و جمع‌بندی کلی مطالب و دستاوردهای تحقیق است.

فصل چهاردهم به چگونگی نگارش مقاله علمی می‌پردازد. در این فصل، نویسنده به‌طور صوری ساختار مقاله علمی را به شش بخش تقسیم کرده است و مطالب مربوط به هر بخش را به‌طور موجز توضیح می‌دهد. افزون‌براین، به حجم مطالبی که در هر قسمت باید ارائه شود، اشاره می‌کند و تصویری کلی از مقاله علمی به‌دست می‌دهد. این فصل برای پژوهش‌گرانی که برای نخستین بار مقاله می‌نویسند، بسیار راه‌گشاست.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

در نقد صوری کتاب، به مواردی هم‌چون کاستی‌های مربوط به پیکربندی متن توجه شد و مشخص شد که انتخاب بندهای گاه نامتناسب و بسیار کوتاه موجب گسست انسجام متنی شده است. به‌کارنگرفتن شیوه‌های رایج بخش‌بندی و تفکیک فصل به زیربخش‌های مربوط

به هر عنوان، موجب اختلاط مطالب و پریشانی خواننده می‌شود. در پاره‌ای موارد، درهم‌آمیختن شیوه‌های رایج در بیان نقل قول‌های مستقیم و غیرمستقیم از دقت متن کاسته است. این درحالی است که روش ارجاع چندگانه به منابع نیز به یک‌پارچگی متن لطمه زده است. انتخاب برابر نهادهای نه‌چندان دقیق در بعضی موارد را باید به موارد پیش گفته افزود، اما خطاهای کم نگارشی، زبان علمی ساده و قابل فهم اثر، و هم‌سویی سرفصل‌های کتاب با اهداف تعیین شده نویسنده را باید از برجسته‌ترین نقاط قوت کتاب برشمرد.

در نقد محتوایی اثر، به همگی نقاط ضعف و قوت کتاب روش تحقیق در زبان و زبان‌شناسی (نظری و عملی) اشاره شد. نویسنده با چیره‌دستی کوشیده است تا، با توجه به اهداف کتاب، اهم مسائل روش‌شناسی را در اختیار مخاطب قرار دهد و همان‌گونه که در نقد محتوا مشخص شد، تا حد مطلوبی موفق بوده است، لیکن به کارنبستن شیوه یک‌پارچه در ارائه مفاهیم مرتبط، به‌طور مشخص انواع روش‌های تحقیق، موجب پراکندگی مطالب شده است. اگر نویسنده برای معرفی هر روش، به تعریف، هدف، روش انجام یا مراحل تحقیق، حجم نمونه، روش نمونه‌گیری، انواع آن روش تحقیق خاص، و محدودیت‌های آن اشاره می‌کرد، ساختار منسجمی به کتاب می‌بخشید. به گمان نگارنده این مقاله، از یک سو طبقه‌بندی نکردن انواع تحقیق براساس هدف، روش انجام پژوهش، و سطوح و نوع اطلاعات و از سوی دیگر، سامان‌دهی نکردن آن‌ها در قالب جدول‌های متناظر با این مفاهیم موجب شده است بحث تمایز انواع روش‌های تحقیق، در مقام یکی از جدی‌ترین مباحث کتاب، در حاله‌ای از ابهام باقی بماند. خواننده در میان شماری از روش‌های تحقیق سرگردان است، درحالی که با اسامی و چگونگی کارکرد یک روش خاص آشنا شده است، به‌طور مشخص جایگاه آن روش خاص را در نمی‌یابد.

به نظر می‌رسد نویسنده نقطه شروع کتاب خود را بر این اصل قرار داده است که برای انجام تحقیق علمی، باید به مفاهیم نظری و عملی‌ای نزدیک شد که پژوهش‌گران در مطالعات خود واقعاً آن‌ها را به کار می‌برند. تجربه زیسته نویسنده، خواه در میدان تحقیق و خواه در حوزه آموزش روش‌های پژوهش برای سال‌های متمادی، امکان نیازسنجی دانشجویان را در این حوزه فراهم آورده است. اگرچه کتاب روش تحقیق در زبان و زبان‌شناسی (عملی و نظری) مدعی نیست که هرآنچه مخاطب برای انجام تحقیق نیاز دارد به او می‌دهد، در عمل چنین می‌کند و از این منظر، بهترین نقطه آغاز برای پژوهش‌های آتی را در اختیار پژوهش‌گران تازه‌کار می‌گذارد. هم‌سو با انتظار نویسنده از خوانندگان اثر برای

«گوش زدنمودن نقاط ضعف و کاستی‌های احتمالی موجود در کتاب»، این مختصر تقدیری است نقادانه از تلاش‌های نویسندگان برای پرکردن یکی از مهم‌ترین خلأهای موجود در فهرست کتاب‌های درسی رشته زبان‌شناسی که پس از گذشت تقریباً نیم قرن از معرفی آن، همواره برای آموزش روش‌های تحقیق در حوزه‌های گسترده و متنوع خود دست‌به‌دامان رشته آموزش زبان انگلیسی بود. بی‌تردید، کتاب با رفع اشکالات جزئی‌ای که ذکر آن رفت، در ویراست دوم شاکله کتاب درسی تمام‌عیاری را خواهد یافت.

پی‌نوشت‌ها

۱. «وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ اللَّسَانِ وَالْوَالِدَاتِ إِذَا رَضِيْنَ بِرَبِّهِنَّ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّعَالَمِينَ.» (از نشانه‌های او (خداوند) آفرینش آسمان‌ها و زمین و تفاوت زبان‌ها و رنگ‌های شماست، در این نشانه‌هایی است برای دانشمندان.)
۲. کتاب تا پیش از شروع فصل اول شماره‌گذاری ندارد. نظر به این‌که فصل اول از صفحه هفده شروع می‌شود، قاعدتاً نویسنده از اعداد رومی برای صفحات آغازین کتاب استفاده نکرده و فقط شماره‌گذاری‌های عددی رایج را حذف کرده است.

کتاب‌نامه

- آفاگل‌زاده، فردوس (۱۳۹۵)، *روش تحقیق در زبان و زبان‌شناسی (نظری و عملی)*، تهران: روش‌شناسان و جامعه‌شناسان.
- ایزاک، استفن و ویلیام ب. مایکل (۱۳۷۴)، *راهنمای جامع تحقیق و ارزیابی*، ترجمه مرضیه کرمی‌نیا، مشهد: آستان قدس رضوی.
- دلاور، علی (۱۳۸۰)، *مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی*، تهران: رشد.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۷)، *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- لیتوسلیتی، لیا (۱۳۹۶)، *روش‌های تحقیق در زبان‌شناسی*، ترجمه مریم‌سادات فیاضی، رشت: دانشگاه گیلان.